

**MUSTAQIL DAVLATLAR HAMDO'STLIGI MAMLAKATLARIDA
OLY TA'LIM TIZIMI**

Zilola Saidova

Buxoro davlat universiteti ilmiy izlanuvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7084318>

Annotatsiya: Ushbu maqolada MDH davlatlarida ta'lim jarayoni, ta'lim muassasalari, ta'lim tizimining rivojlanish bosqichlari, hozirda qay darajada rivojlanib borayotgani haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: MDH, Ozarbayjon, O'zbekiston, ta'lim, hamkorlik, soha, konferensiya, qonun, bakalavriat, ta'lim muassasa, ilmiy tadqiqot, imkoniyat, ta'lim to'g'risidagi qonun, stipendiya.

MDHga-Gruziya, Turkmaniston, O'zbekiston, Ukraina, Ozarbayjon, Armaniston, Moldava kabi mamlakatlar a'zodir. Bitim tuzilgan paytda sobiq ittifoq respublikalarining yakkalanish tendensiyasi ancha bo'lgan. Samarali hamkorlik uchun, siyosiy irodadan tashqari ikkita shart zarur edi: Huquqiy baza va Institutlar. Ushbu ikkala shartni bajarish majburiyatlari shartnomada mavjud bo'lgan. Bitimni amalga oshirish maqsadida Ta'lim sohasida hamkorlik kengashi tashkil etildi. Kengash nizomi yuqoridagi bitimning yetishmayotgan qismi hisoblanadi. Kengashning asosiy vazifasi ta'lim sohasida hamkorlikni rivojlantirishdan iborat. Kengashning asosiy vazifasi ta'lim sohasida hamkorlikni rivojlantirishdan iborat. O'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishish uchun Kengashga uchta guruhga bo'linadigan bir qator funksiyalar berilgan.

- 1) ta'lim sohasidagi dasturlarni ishlab chiqish bo'yicha faoliyat;
- 2) a'zo davlatlarning ta'lim organlari faoliyatini muvofiqlashtirish;
- 3) ta'lim sohasidagi tadqiqotlar, tajribani umumlashtirish;

Ta'lim sohasida hamkorlik bo'yicha konferensiya faoliyatini muvofiqlashtirish va ularning ishchi o'zaro hamkorligini yo'lga qo'yish zarurligini ko'rsatadi [1]

MDH mamlakatlaridagi oliy ta'lim tizmi bugungi kunda Yevropa va AQSH oliy ta'lim tizimiga mos keladi. 2011- yildan boshlab MDH ning ko'plab mamlakatlari oliy ta'limning ikki bosqichli tizimiga o'tdi. Bular Bakalavriat va Magistratura. Bakalavriat bosqichi o'qish muddati 3 yildan kame mas. Rossiyada esa o'qish muddati 4 yilga mo'ljallangan bitiruvchilar bakalavriatni tamomlagandan so'ng , tugallangan oliy ma'lumot to'g'risidagi diplom oladilar. Bakalavriat ta'limi umumiy va ixtisoslashtirilgan fanlarni o'rganish, oraliq va yakuniy imtihonlarni topshirish, yozma testishilarni o'z ichiga oladi. Mamlakatimizda oddiy stipendiyadan tashqari turli fondler tomonidan joriy qilingn stipendiyalar mavjud. [2] O'zbekiston Respublikasida bir qator ta'lim muassasalarida fanlarni o'rganishda "kredit" tizimi, ball tizmi joriy

etilgan. Bu kredit tizimida talaba yil davomida ma'lum belgilangan kredit to'plashi zarur deb belgilangan. Agar talaba yetarlicha kredit to'play olmasa, shu kursni yana o'zlashtiradi. Bunday tizim yevropa mamlakatlari tajribalari asosida joriy etilgan. Bu tizim orqali talabaning o'qish sifati, davomatida ijobiy o'zgarishga erishiladi. Magistraturadagi ta'lim bakalavr darajasidagi ta'limdan tubdan farq qiladi. Magistraturada o'quv dasturi ko'proq vaqtni ijodiy, tadqiqot va ilmiy ishlar hamda amaliy faoliyat uchun ko'proq vaqt ajratiladi. Magistraturani tamomlaganligi natijasida aspirant davlat yakuniy imtixonlarini topshiradi va magistrlik dissertatsiyasini himoya qiladi. Yakuniy testlarni muvaffaqiyatli topshirgandan so'ng, diplom beriladi.

MDH davlatlarida yagona ta'lim tizimini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar quyidagilardir:

1. Ishtirokchi davlatning har bir fuqarosiga qonunda belgilangan yoshga to'lganidan boshlab bepul ta'lim olish imkoniyatini berish;
2. Umumiy ta'lim muassasalariga boorish imkoniyati bo'lmagan turli xil kasalliklarga chalingan bolalar uchun maxsus ta'lim muassasalarini tashkil etish; (umumiy ta'lim muassasalari barcha fuqarolar uchun ta'lim imkoniyatlarini ta'minlash)
3. Ota-onalarning bolalar uchun asosiy ta'lim olish majburiyatlarini bajarmaganliklari uchun qonuniy javobgarligi;

Rossiya davlatida poytaxt universitetlar boshqa universitetlar uchun uslubiy rahbarlik va kadrlar bilan ta'minlash funksiyalarini bajargan. Universitetlar ishlab chiqarish jarayoniga qurilgan. Ushbu guruhda uchta kichik tipdagi universitetlar ajralib turardi. [3] Bular:

1. Ixtisoslashtirilgan universitetlar-Sovet sanoat klasterlarining bir iqsmi (masalan, Qozon aviatsiya instituti);
2. Markaziy ixtisoslashtirilgan universitetlar (Moskva po'lat va qotishmalar instituti);
3. Tarmoq sanoat universitetlari (temir yo'l universitetlari); -fan uchun kadrlar tayyorlaydigan klassik universitetlar va boshqa universitetlar.

Oliy ta'lim rejalashtirilgan boshqarish talabalar o'rinlari taqsimlash va ularni ma'lum bir sanoat tarmoqlari yoki hatto aniq zavodlar ehtiyojiga muvofiq moliyalashtirishga asoslangan bo'lib, bitiruvchilarni ish haqi nazorati bilan ish joylariga joylashtirish bilan ta'minlangan. Universitetlari esa 28 ta vazirlikning yuridistikasi ostida edi. Ilmiy tadqiqot va ilmiy ishlanmalar, asosan Fanlar akademiyasi institutlari tarkibida amalga oshirildi va kamdan-kam universitetlar tadqiqot funksiyalarini amalga oshirdi.

Rossiya federatsiyasining 1992-yil 10-iyuldagi 3266-1-sonli “Ta’lim to’g’risida”gi qonuni oliy ta’lim bilan ta’minlashni ko’paytirish uchun huquqiy shart-sharoitlarni yaratdi, ta’lim muassasalariga moliyaviy-xo’jalik faoliyatini mustaqil ravishda amalga oshirish huquqini berdi. Oliy o’quv yurtlariga byudjetdan tahqari mablag’larni, pulik talabalar orqali jalb qilish huquqi berildi.

Moldova Respublikasi uchun ta’lim milliy ustuvor yo’nalish hisoblanadi. Ta’lim ijtimoiy-iqtisodiy hayotning asosiy jihatlaridan aholining qoniqish darajasini belgilovchi reytinglardayuqori o’rinlardan birini egallaydi. Moldova Ta’lim vazirligining siyosati alohida ta’limga muhtoj bolalarni an’anaviy maktablarga integratsiyalashga qaratilgan bo’lsa da, inklyuziv ta’lim mummosi hamon dolzarb bo’lib qolmoqda. Shu bilan birga oliy ta’lim muassasalari ham, alohida ta’limga muhtoj shaxslar uchun ham yetarli darajada moslashtirilmagan. Ularda o’quv binolari, maxsus ta’lim texnologiyalari va talabalarga yo’naltirilgan ta’lim dasturlari ham mavjud emas.

Ozarbayjon ta’lim sohasidai islohotlarning asosiy maqsadi ta’lim va uning sifati to’g’risida xabardorlik darajasini oshirishdir[4]. Ta’limning jamiyatga ta’siri juda katta, murakkab belgilovchidir. Ta’lim sohasidagi islohotlar ta’lim tizimini o’zgartirish, ta’lim muassasalarini mustahkamlash, ta’lim sohasiga rahbarlik qiluvchilarning bilimi, tajribasi va irodasini uyg’unlashtirish zarurligini ko’rsatadi. Ozarbayjon aholisining bilim bazasi vamaalakasini oshirishning ahamiyati ortib bormoqda. Ushbu maqsadga erishish uchun inson kapitalini rivojlantirish, makro iqtisodiy boshqaruvni to’g’ri yo’naltirilgan tarkibiy o’zgarishlar, ishlab chiqarish va ish bilarmonlik muhitini yaxshilash hisobga olinishi zarur. Barqaror rivojlanish va raqobatbardoshlikni ta’minlashda ta’lim sohasining muhim rolini hisobga olib, Ozarbayjon 1999- yilda Ta’limni isloh qilish dasturini tasdiqladi[4]. Ozarbayjon ta’lim tizimini ta’lim sifati, ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga yo’naltirilgan investitsiyalar, shuningdek texnologik innovatsiyalardan foydalanish asosidashakllantirish natijalarini tahlil qiladigan bo’lsak, bugungi kunda biz ancha ortda qolayotganiga guvoh bo’lamiz. Mamlakatda ta’limni isloh qilish dasturining asosi bo’lgan yangi milliy o’quv dasturini joriy etish boshlandi. Ta’limning jamiyatga ta’siri katta, murakkab va belgilovchidir. Ozarbayjon Prezidentining 2011-yil 29-noyabrdagi “Ozarbayjon-2020 taraqqiyot konsepsiyasini tayyorlash to’g’risid: kelajakka nazar” qarorida respublikani innovatsion iqtisodiyot orqali rivojlantirish ko’zda tutilgan. Ozarbayjon oliy ta’lim tizimi tub islohotlarga muhtoj. Islohotlar rejasi Ozarbayjon Respublikasining 2008-2012 yillarga mo’ljallangan oliy ta’lim tizimini isloh qilish Davlat dasturida o’z aksini topgan. Ta’kidlash joizki

Ozarbayjonda oliy ta'lim muassasalariga qabul qilish darajasi pastligicha qolmoqda. Shunday qilib, davlat qatlamdan bo'lgan aholining qabul darajasi, umuman olganda quyi qatlamdan bo'lgan Ozarbayjonning oliy o'quv yurtlariga qabul qilish darajasidan ikki baravar yuqori. Globallashib borayotgan dunyoda yoshlardan tortib keksalargacha butun Ozarbayjon aholisining bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ta'lim tizimida shoshilinch islohotlarni amalga oshirish zarur. Globallashuv bilim va axborot olamida ta'limni fansiz, ayniqsa uning fundamental qismisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ozarbayjon ham kelajakda talabalarni xorijiy universitetlar va xususiy ta'lim kompaniyalariga talabalarni jalb etish masalasini ko'rib chiqishi kerak.

Qirg'iziston Respublikasida mustaqillikdan keyin ta'lim tizimida jiddiy o'zgarishlar amalga oshirildi. 2003-yilning yanvar oyida Qirg'iziston Respublikasining ilmiy va ta'lim muassasalariga kirishni ta'minlashga qaratilgan "Virtual ipak yo'li" xalqaro loyihasini amalga oshirish boshlandi. "Qirg'iziston Respublikasini rivojlantirish bo'yicha axborot-kommunikatsiya texnologiyalari" 2002-yil 10-martda tasdiqlangan kadrlar salohiyatini rivojlantirish va kadrlar tayyorlashga bag'ishlangan bo'limda quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tadbirlar ko'zda tutilgan:

1. Axborotlashtirish ta'lim va bilimlarni boshqarish, kompyuter savodxonligining universal minimal darajasini ta'minlash, barcha darajadagi ta'lim muassasalarida informatika fanini o'qitishning ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish, o'qitishning kompyuterlashtirilgan texnologiyalarini joriy etish;
2. AKT sohasining kadrlar salohiyatini, kadrlar salohiyatini rivojlantirish ko'p bosqichli kasbiy ta'limni rivojlantirish, axborot mahsulotlari va elektron sanoatini rivojlantirish;
3. Kattalar ta'limida AKTdan foydalanish, AKTga asoslangan masofaviy ta'lim tizimlarini, elektron darsliklar va kompyuter ta'lim tizimlarini yaratish, pedagog kadrlarni qayta tayyorlash;

Ta'lim va fan vazirligi ma'lumotlariga ko'ra Qirg'izistonda 50 dan ortiq oliy o'quv yurtlari mavjud bo'lib, ularda 243 ming talaba tahsil oladi. Oliy ta'lim tizimi 51 ta, ulardan 33 tasi davlat va 18 tasi xususiy. Deyarli barcha universitetlar internetga jumladan, "ANKET" ilmiy va ta'lim kompyuter tarmog'iga ulangan. Qirg'izistonda "Masofaviy ta'lim tarmog'i" loyihasi amalga oshirilgan bo'lib uning maqsadi Qirg'izistonning chekka hududlarida masofaviy ta'limni joriy etishdan iborat. Institut va uning filiallarida kunduzgi va sirtqi bo'limlarida talabalarni masofaviy texnologiyalar bilan tayyorlash boshlandi.

Armaniston Respublikasi Ta'lim va fan vazirligi 2010-yil fevral oyida "Oliy va oliy o'quv yurtidan keying ta'limda masofaviy ta'limni qo'llash to'g'risidagi Nizom"ni tasdiqladi. Arman universiteti sifatli ta'limni kafolatlaydi va eng yangi usul va materiallardan foydalanadi. Mamlakatning yetakchi universitetlarida ta'limning asosiy vositasi internet resurslaridan foydalanishni sinfda o'qitish elementlari, ularning tashkiliy-texnik yechimlari, o'quv materiallari, o'quv uslubiy ta'lim tizimi bilan uyg'unlashtirishga asoslangan aralash modelga aylanib bormoqda. O'quv-uslubiy majmualar talabalarning mustaqil ta'limini ta'minlaydigan tarkibiy qismlardan-ma'ruzalar matnlari, topshiriqlar, lug'atlar o'quv materiallarni sharhlaydigan kompyuter taqdimotlaridan tuziladi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, MDH davlatlarida ya'ni O'zbekistonda oliy ta'lim tizimi yuqori darajalarga erishmoqda ya'ni dunyoda yetakchi universitetlar qatoridan joy olmoqda. Bir qator davlatlarda shuningdek Moldova davlatida oliy ta'limni xalqarolashtirishga katta e'tibor qaratish zarurdir. Moldova davlatida Ta'lim tizimi juda past ko'rsatkichda ekanligini ko'rishimiz mumkin. Dunyoning rivojlangan mamlakatlaridan biri Rossiyada esa oliy o'quv yurtlariga byudjetdan tashqari pullik qabul qilish imkoniyati va shunga o'xshash bir qancha afzalliklar berildi. Qirg'iziston Respublikasida esa mustaqillikdan keyin ta'lim tizimida bir qancha jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Buning yaqqol dalili sifatida "Virtual ipak yo'li" xalqaro loyihasidir. Rossiya davlatida poytaxt universitetlar boshqa universitetlar uchun uslubiy rahbarlik va kadrlar bilan ta'minlash funksiyalarini bajargan. MDH mamlakatlaridagi oliy ta'lim tizimi bugungi kunda Yevropa va AQSH oliy ta'lim tizimiga mos keladi. 2011- yildan boshlab MDH ning ko'plab mamlakatlari oliy ta'limning ikki bosqichli tizimiga o'tdi. Bular Bakalavriat va Magistratura. Bakalavriat bosqichi o'qish muddati 3 yildan kame mas. Rossiyada esa o'qish muddati 4 yilga mo'ljallangan bitiruvchilar bakalavriatni tamomlagandan so'ng, tugallangan oliy ma'lumot to'g'risidagi diplom oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.A.V Sidirovich Yagona ta'lim makonini shakllantirishda klassik universitetlarning roli to'g'risida qo'llanma 2012-yil.
- 2.M.J.Mutalipova ,B.X.Xodjayev qiyosiy pedagogika Tosh-2015y.
- 3.I.D.Frumin, Ya.I.kurminov Milliy tadqiqot universiteti oliy iqtisodiyot maktabi Moskva-2019y.
- 4.Isaxanali.H Ozarbayjon Respublikasining Oliy ta'lim tizimini isloh qilish davlat dasturi Xazar universiteti nashriyoti-2008y.
- 5.YuNESKO-2011y

THEORETICAL ASPECTS IN THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SCIENCES

International scientific-online conference

6.K.B.Jariqboyev,S.K.Kaliev “Qozog‘iston pedagogik fikrlar antologiyasi”
nashriyoti Rauan -2007y

